

кръстопътят на идеите

В прочутата си книга *Старият режим и Революцията*⁷ Алексис дьо Токвил застъпва тезата, че Революцията само задълбочава процеси и явления, без да ги въвежда за пръв път във френското общество. Ще цитирам само едно от многобройните твърдения на Токвил в този дух: „Франция не пося основите на революцията, тя разви вече съществуващите, тя не бе божество, което създава, а слънчев лъч, който разтваря пълките“ (*Бившият режим и революцията*, с. 33). Класическият мислител Алексис дьо Токвил, считан от мнозина за баща на съвременната социология, вижда и намира в много отношения континуитет между Стария режим и Френската революция, докато Ивайло Знеполски осъжда непряко, но и недвусмислено комунизма, носещ емблемата „Народна република България“ в името на общество от нов тип – демократична република.

Историческите проблеми, третираны в *Измамната лекота на демокрацията*⁸, намират отзвук, всъщност продължение (защото са писани по-рано) в *Историкът и множественото минало* – книга, в която Знеполски пледира за необходимостта от микроистория – течение в италианската историография, свързвано с имената на Джовани Леви, Карло Гинзбург и др. Той излага ясно методологическите принципи на микроисторията (*Историкът и множественото минало*, с. 50). Сред тях не фигурира изследването на отделния случай, макар че този подход се покрива с петия принцип, формулиран от Знеполски, а именно: „[...] работата на микроисторика е свързана с индивидуализирани истории. Именно в разказа, в житейската история се разкрива отношението между нормативната система и свободното действащия индивид, както и вътрешните несъответствия в самата нормативна система“ (нак там). Позволявам си да цитирам пълното представяне на този пети принцип на микроисторията, защото Знеполски го прилага в два показателни случая: от една страна, в поредицата *Това е моето минало* (2010-2015), от друга, в двутомника *Как се променят нещата* (2016). На пръв поглед героите или разказващите в двете изследвания са антитези – най-обикновени хора с ограничени умения за езиково изразяване в *Това е моето минало*, най-талантливите български философи и историци през 60-те и 70-те години в *Как се променят нещата*. Споменавам по друга причина за разликата, която бие на очи: двете книги съчетават успешно два нови историографски похвати, които Знеполски въвежда в България: микроисторията и историята на близкото минало. Ползата при тях е насладването на частния случай с общата типологична ситуация. По повод на микроисторията Знеполски формулира нейния втори методологически принцип както следва: „Микроисторията не се стреми към извличане на обобщение от конкретния случай, а цели обобщения вътре в конкретния случай (Клифърд Гиърс) (*Историкът и множественото минало*, с. 50). Да си призная, разликата между „обобщение на конкретния случай“ и „обобщение вътре в конкретния случай“ ми убязва. По-важно е друго: в разказите на героите от *Това е моето минало* аз долавам и нещо от личния си житейски опит, и общочовешки ценности. В случая с героите⁹ на *Как се променят нещата* преходът от индивидуалната съдба към общочовешките истини е още по-видим, поне за университетския преподавател.

Изкушавам се да добавя още нещо за *Как се променят нещата*. В редица отношения този двутомник разкрива Ивайло Знеполски като образец изследовател. Жанрово книгата е изследване на случаи, доколкото съдържа поредица от разкази за 7 философи и историци от Софийския университет – Желю Желев, Асен Игнатов, Исак Паси, Добрин Спасов, Иван Славов, Николай Генчев, Илчо Димитров. Всички те са били притискани и преследвани от догматично мислещите си колеги-нагаждачи и от висши представители на тоталитарната власт през 60-те и 70-те години на миналия век. Разглеждайки техните професионални неприятности като *инциденти*, Знеполски анализира еволюцията на тоталитаризма в България. Разказите, които той изгражда, не са животописи: от една страна, те не следват втвърдени повествователни схеми, типични за жанра, бил той религиозен или светски; от друга, Знеполски се пази от леснотите на интригуващата биография. Той се придържа неизменно към отношенията на своите герои с тоталитарната власт. Всеки един от седемте университетски преподаватели има своя

изследователска област и собствен научен стил. Общото между тях е антидогматичният им дух. Инакомислещи учени, те следват своя път към истината, без да изключват различни мнения. Тяхното инакомислие предполага търпимост към инакомислието на другите¹⁰. В този смисъл частните истории от *Как се променят нещата* се явяват конкретни илюстрации на общите идеи, изложени в *Историкът и множественото минало*. Във всеки епизод от *Как се променят нещата* Знеполски обвързва – понякога критично, понякога просто обяснително – конкретния случай с някое ключово понятие, наложено от световно име в хуманитаристиката. Концептуалните нововъведения на Реймон Арон, Пол Рикъор, Райнхарт Козелек, Юрий Лотман, Юрген Хабермас¹¹ придават на случилото се с Желев, Игнатов, Паси, Генчев, Илчо Димитров онази желана конвертируемост, по силата на която националното се wpisва в общочовешкия опит. Знеполски демонстрира и друг вид конвертируемост, която, за съжаление, често липсва в писанията на българските хуманитаристи: той борава абсолютно прецизно с критическия апарат. Библиографските препратки на Знеполски съдържат всичко, което позволява да стигнем до цитирания източник. Впрочем, когато цитира чужд автор, Знеполски сочи както неговия български превод (ако го има), така и първото оригинално издание. Заг тези формални подробности откриваме истинска научна етика. Благодарение на нея читателят може да провери казаното от автора. Науката е самотно занимание, но нейните плодове трябва да се представят като общо достояние.

В началото на *Как се променят нещата* Знеполски изтъква необходимостта от съчетаване на подходите на позитивизма с тези на модернизма. Позитивизмът на Знеполски се проявява в работата му с архивните документи. Изследователят ги е издирил и прочел във всички съществуващи архиви. Разговарял е и с важни свидетели¹². В същото време е премъчал тесните си лични връзки със седмината. С други думи ученият Знеполски не използва субективна информация. Всички негови твърдения са подкрепени с реално съществуващи документи, чието местонахождение е указано стриктно. Що се отнася до модернизма на Знеполски, освен използването на похвати от микроисторията, виждам го във впечатляващата начетеност на българския учен и в способността му да води критически диалог с най-изявените мислители в днешния свят. Двутомникът *Как се променят нещата* представлява масив от 950 страници. Заради този обем и поради качеството на тези страници читателят ще се позовава на тях многократно. Работата му в това отношение ще бъде значително улеснена от подробното съдържание, от вътрешните подзаглавия, от Литературата на цитираните източници и най-вече от именния показалец. Английският вариант на съдържанието и на резюмето на книгата придават на българското издание онази желана конвертируемост, към която всеки трябва да се стреми. Ще добавя с гордост, че книгата бе преведена на английски под заглавието *Communism, Science And the University. Towards a theory of detotalitarianisation*, Routledge, London and New York, 2020 и бе публикувана в престижното англо-американско издателство „Роутлидж“.

Позволих си да споделя няколко впечатления от книга, писана по времето на *Измамната лекота на демокрацията* с надеждата да дам известна представа за творческия потенциал на Ивайло Знеполски¹³ и най-вече за да хвърля светлина върху тази книга посредством други негови теоретични или приложни изследвания. Последните задават идейния фон на *Измамната лекота на демокрацията* и се явяват предпоставка за пълноценното ѝ възприемане. Връщайки се към идеята на Знеполски, че българската демокрация ще бъде такава, каквато си я правим, стигам до следния извод: ако успеем да осмислим неговите анализи на българския комунизъм и на трудния преход към демокрация, ще разполагаме с критически инструментариум. Благодарение на него имаме шанс да изберем верния път и да се опазим от илюзията за измамната лекота на демокрацията.

⁷ Разграничавам се от българския превод на заглавието, а именно *Бившият режим и Революцията*, изд. къща „Избор“, София, 1992. Изразът l'ancien régime, преведен като „Бившият режим“ предполага непосредствено предшестващия. Токвил пише своята книга в 1852 г., когато има зад гърба си няколко „бивши режима“. В контекста на Френската революция изразът „Старият режим“ назовава класическия тип монархия във Франция до 1789 г.

⁸ Вж. по-специално главите „Сблъсъкът на времената и идеята за прогреса“ (началото на 90-те години – 2003) и „Преходът и проблемите на историческата темпоралност“ (2003).

⁹ Повечето от тях познавах лично. Чувствах ги като „сродни души“, макар че съзнавах тяхното превъзходство.

¹⁰ Това инакомислие не изключва чисто човешка нетолерантност при възникналите конфликти между тях (например между Иван Славов и Николай Генчев), а в някои случаи и бруталност. Знеполски не премълчава подобни прояви, но те остават извън изследователската му перспектива.

¹¹ Изброяването далеч не е пълно.

¹² Тези разговори са записани, тост имат стойността на архивен документ.

¹³ Знеполски е вече на 81 години, факт, който впечатлява допълнително.